

DE SAMMEN HÆNGENDE BÅND TRAUME

AFSNIT A - ARBEJDSSPØRGSMÅL

AFSNIT B - CITATER TIL DISKUSSION

AFSNIT C - REFERENCER

Udarbejdet af

Professor Dominique Bouchet

Institut for Marketing og Management

Syddansk Universitet

dom@sam.sdu.dk

AFSNIT A:
ARBEJDSSPØRGSMÅL

01	Hvad er et traume? Hvordan kan man identificere et traume? Hvad er PTSD?
02	Filmen præsenterer en strikke-metafor. Hvad går den ud på? Hvad kan du bruge den til? Kan du koble den til spejl-metaforen fra identitetsfilmen? Du kan evt. støtte dig til Boris Cyrulniks citater herunder.
03	Hvorfor er det relevant for integrationsmedarbejdere at vide noget om traumer?
04	Hvorfor er det et svært at forholde sig til det nye?
05	Hvorfor må behandlingen ikke stå alene?
06	Hvad kan man bruge eksterne mentorer til?
07	I filmen siger Tine Nicolaisen fra Center for Traumatiserede Flygtninge i Herlev, at man ikke må sætte folks liv på standby, men at der skal ydes en sammenhængende støtte i form af såvel behandling som arbejde. Forklar og uddyb hendes udsagn. Hvilken slags behandling? Hvilken slags arbejde?
08	Ved du, hvor traumatiserede mennesker kan få hjælp, og hvilken hjælp de kan få? Hvem har særlig ekspertise på området?
09	Hvordan kan man sikre en sammenhængende støtte?
10	Forklar hvorfor og hvordan psykiske værktøjer kan være kulturafhængige og personafhængige. Hvad betyder det for integrationsarbejdet?
11	Hvorfor skal man være god til at differentiere på en nuanceret måde?
12	Hvad betyder meget for Hazim i filmen? Hvorfor betyder det meget for ham?
13	Hvorfor er det vigtigt at kæde den traumatiseredes egen indsats sammen med andres indsatser? Hvad menes med "andres indsatser"?
14	Er et traume reversibelt? Kan et traume være et grundlag for en ny styrke?
15	Hvad betyder ordet 'resiliens'? Hvorfor er det relevant for integrationsarbejdet? Hvad kan du bruge begrebet og den viden, der følger det, til?
16	Forhold dig kritisk til brugen af akupunktur i filmen. Find positive og negative argumenter i forhold til behandlingen af traumer.
17	I filmen gives udtryk for, at mange indvandrere er blevet udsat for et traume, og at det er hele familier som er ramt af fænomenet traume. Forklar hvorfor og overvej konsekvenser for integrationsarbejdet.

18	Tror du, at du har overset, at nogle mennesker, du har mødt, kunne være traumatiserede?
19	Hvordan kan du være med til at sikre, at de forskellige led, som kan medvirke i behandling og integrationsproces, integreres og sammenstemmes?

AFSNIT B:
CITATER TIL DISKUSSION

21	“Det er mærkeligt at se, hvordan nogle øjne tydeligt bevarer et omrids af visse billeder, der på et eller andet tidspunkt er blevet indprentet på deres nethinde, som en uudslettelig skrift, andre ikke kan – eller vil – læse. Dette gjaldt også jøderne. De lærte hurtigt at forstå, at ingen ønskede at høre, hvad de kunne fortælle: nogle trak sig væk med det samme, andre fandt straks på en eller anden undskyldning for at afbryde dem, atter andre gik ligefrem i en stor bue uden om dem og lo, som om de ville sige: “Jeg er ked af det, kære ven, men lige nu har jeg faktisk andet at tænke på!” De ting, jøderne kunne fortælle, lignede heller ikke hverken skipperhistorier eller det helten, Odysseus kunne berette, da han kom hjem til sin kongeborg. Det var spøgelsesfigurer ligesom negative tal: noget almindelige øjne slet ikke kan se, og som man ikke engang kan føle normal sympati for. Folk ville fortrænge dem fra deres tilværelse, nøjagtigt som man i normale familier fortrænger tilstedeværelsen af åndssvage og døde. Så jøderne vandrede ensomme af sted, kun ledsaget af et myldrende virvar af ulæselige billeder i deres sorte øjenhuler og et kor af stemmer, som kredsede rundt i hjernen på dem med enorm styrke, men lå under tærsklen for hvad der normalt kan høres.” Elsa Morante. <i>Historien. En skandale der har varet i 10.000 år. 2.</i> København: Holkenfeldts forlag. 1992, s. 20. (Om jøderne, der vender hjem fra Auschwitz i efteråret 1945).
22	“Det var faktisk anden verdenskrig, der for alvor satte gang i det kliniske og videnskabelige arbejde i forsøget på at vurdere de fysiske og psykiske virkninger hos ofre for jødeforfølgelserne.” Boris Cyrulnik. <i>De grimme ællinger. Resiliens og traumer.</i> Oversat af Tine Byrckel. København: Rosinante. 2002 (2001), s. 135.
23	“Jeg gik tilbage til min briks og så mig om. De fleste af mine kammerater lå apatiske på deres brikse. Efter den første hektiske glæde led de fleste af anfald af dybe depressioner. Nu, hvor de vidste, at de skulle leve, blev de pludselig klar over meningsløsheden med livet. De var blevet reddet, men de havde ingenting at leve for, ingenting at komme tilbage til, ingenting at hente.” Simon Wiesenthal. <i>Moderne iblandt os.</i> København: Branner og Korch. 1968, s. 10. (Fra den første tid efter amerikanerne i maj 1945 befriede de overlevende i koncentrationslejren Mauthausen).
24	“Det er på en måde et paradoks at kalde den navnløse angst for et møde med døden, meningsløsheden, aleneheden og friheden, fordi angstens navnløse væsen forandrer sig, når det benævnes. Angst er en tilstand, at finde ord er en proces, og vi kan ikke mærke en tilstand og en proces samtidig. At sætte ord på sin tilstand er derfor at forandre tilstanden til en proces, og det virker angstdæmpende. Processen giver en følelse af at genvinde kontrol, og det er væsentligt, fordi tilstanden – angsten – opstår i kontroltabet. Sjælsrystelsen kommer med andre ord af det kontroltab, som sker, når man oplever tilværelsens uforudsigelighed. Et traume kan derfor defineres som et tab af tillid til verden.” Marianne Davidsen-Nielsen og Nini Leick. <i>Den nødvendige smerte.</i> København: Hans Reitzels Forlag. 2003, s. 71.

25	“Da Evans blev dræbt, lige før våbenhvilen, i Italien, var det langt fra, at Septimus viste nogen følelse, eller forstod, at dette var enden på et venskab, men han var tilfreds med sig selv, fordi han følte så lidt og så fornuftigt på det. Det havde krigen lært ham. Det var glimrende. Han var kommet gennem det hele, venskab, verdenskrig, død, var blevet forfremmet, var stadig under trediven og sikker på at overleve. Det havde han ret i. De sidste granater gik uden om ham. Han så dem ligegyldig sprænges. Da freden kom, var han i Milano, indkvarteret på en kro, i hvis baggård der stod blomster i baljer, små borde i det fri, døtre, der syede hatte, og med Luzrecia, den yngste datter, blev han forlovet en aften, da den paniske skræk kom over ham – at han intet kunne føle. For nu, da det hele var forbi, fredsftalen underskrevet, og de døde begravet, fik han, især om aftenen, disse pludselige anfald af angst. Han kunne ikke føle.” Virginia Woolf. <i>Mrs. Dalloway</i>. København: Rosinante Paperbacks. 1998 (1925), ss. 94–95. (Septimus har været med i 1. verdenskrig)
26	“Det kan være traumatisk pludseligt at blive konfronteret med, at vi mennesker dybest set er alene. Det er skræmmende at se i øjnene, at uanset hvor nære relationer vi har til andre mennesker, så er vi fundamentalt adskilt fra dem. Vi fødes alene, vi dør alene, og uanset hvor meget vi er i stand til at dele vores oplevelser og følelser med andre, så er det kun os selv, der dybest set ved, hvordan det i virkeligheden er. I den daglige tilværelse er det relativt nemt at fortrænge denne alenehed, men når man sjælsrystes, kan følelsen af forladthed og hjælpeløshed være overvældende.” Marianne Davidsen-Nielsen og Nini Leick. <i>Den nødvendige smerte</i>. København: Hans Reitzels Forlag. 2003, s. 67.
27	“Resiliens er en proces, der hele tiden er mulig, hvis den person, der er ved at udvikle sig, møder noget, der har betydning for vedkommende.” Boris Cyrulnik. <i>De grimme ællinger. Resiliens og traumer</i>. Oversat af Tine Byrckel. København: Rosinante. 2002 (2001), s. 83.
28	“<i>Granatchok</i> er en velkendt reaktion på en overvældende oplevelse af dødsangst, hjælpeløshed og kaos. En amerikansk undersøgelse viser, at der hos flybesætninger, som har været udsat for beskydning under bombetogter, fandtes en sammenhæng mellem tilbøjeligheden til at reagere med angstanfald og tilbøjeligheden til at nære urealistiske forestillinger om egen usårlighed eller udødelighed. Umuligheden af at opretholde dette billede af sig selv, når man stod over for en akut dødsfare, banede vej for heftige angstreaktioner med søvnforstyrrelser, psykosomatiske symptomer, grådanfald, etc.” Johan Cullberg. <i>Krise og udvikling</i>. København: Hans Reitzels Forlag. 1994, s. 144.
29	“De, der først og fremmest berøres af denne politiske vold, er børnene! (...) De psykiske konsekvenser af denne omfattende vold er nu velkendte: Forstyrrelserne ved posttraumatisk stress udgør en form for angst, der indlejres i personligheden ved chokket over aggressionen. Stressfaktoren tvinger barnet til at bevæge sig på grænsen af døden, og skrækfølelsen prenter oplevelsen så voldsomt i hukommelsen, at hele barnets personlighed udvikler sig i forhold til denne angstfulde reference. Overlevelsessevnen styrer den fortsatte udvikling, når erindringen og drømmene genkalder det smertefulde minde i psyken. For ikke at lide for meget må barnet udvikle indlysende tilvænningsstrategier: Det kan blive apatisk for at undgå at tænke, arbejde på at gøre sig fri, undgå de personer, steder, gøremål og ord, der minder om de frygtelige oplevelser, der står lyslevende for barnet. Og eftersom barnet aldrig har kunnet give udtryk for al denne grusomhed, fordi det var for svært, og man fik det til at tie stille, har det aldrig lært at styre sine følelser, at gøre dem menneskelige og dele dem med andre. Da barnet derfor beherskes af en ukontrollabel affekt, skifter det mellem at være apatisk og eksplodere af vrede, være unormalt venlig eller pludseligt aggressiv, tilsyneladende ligeglad eller ekstremt følsom. Men eftersom man ikke kan forudsige virkningerne af et traume, er det vigtigt at analysere de mange variabler.” Boris Cyrulnik. <i>De grimme ællinger. Resiliens og traumer</i>. Oversat af Tine Byrckel. København: Rosinante. 2002 (2001), s. 137-138.

30	”Fantasien er den meste værdifulde indre resiliensressource. Det er nok at placere papir, blyanter, en scene, lyttende ører og hænder at klappe med rundt om den lille, for at fantasiens alkymi virker.” Boris Cyrulnik. <i>De grimme ællinger. Resiliens og traumer.</i> Oversat af Tine Byrckel. København: Rosinante. 2002 (2001), s. 141. (’en af de mest værdifulde’ rettet til ’den meste værdifulde’ efter fransk original af DB)
31	”Hvordan det traumatiske syndrom udarter sig, varierer også: Det kan udarte sig voldsomt og forsvinde efter seks måneder, blive kronisk og styre hele personligheden eller fortrænges og først dukke op halvtreds år efter; alt dette er muligt. Man observerer ofte, at der dannes amoralske personligheder, overlever psyker, identificering med fjenden, konstant mistro, problemer i skolen, der oven i købet kan nedarves fra generation til generation. Alle disse tilfælde forekommer uden tvivl, men det skal understreges, hvor utroligt forskelligt det udarter sig, alt efter hvordan gruppen og samfundet tager imod det skadede barn. Der er ingen af disse lidelser, der er håbløse, de kan alle forvandles, hvis man giver barnet resiliensstøttepinde. Det betyder ikke, at forstyrrelsen bare skal overses, den findes jo, og så må der gøres noget; man kan da ikke bare negligere ulykken! Over for et traume er der altså forskellige mulige strategier. I modsætning til, hvad man tror, er en god tilpasningsevne ikke et bevis på, at man er resilient, og det kan endog ske, at en smertefuld skyldfølelse genererer resilierende eksistensstrategier.” Boris Cyrulnik. <i>De grimme ællinger. Resiliens og traumer.</i> Oversat af Tine Byrckel. København: Rosinante. 2002 (2001), s. 143.
32	”Når barnet er blevet skadet før syv-otteårsalderen, behersker det hverken den tidsofattelse eller de ord, som gør, at det kan fortælle en historie.” Boris Cyrulnik. <i>De grimme ællinger. Resiliens og traumer.</i> Oversat af Tine Byrckel. København: Rosinante. 2002 (2001), s. 144.
33	”I dag betragter man traumet som en hændelse, der brutalt griber ind i et menneskes sunde, forudsigelige udvikling. Det er derfor personen selv, der må forklare, hvad der er hændt, og det er sandt nok datid, det må fortælles i, for et menneskes identitet er først og fremmest en fortælling, så det er individet selv, der må berette, hvad der er sket for vedkommende og ikke for en anden.” Boris Cyrulnik. <i>De grimme ællinger. Resiliens og traumer.</i> Oversat af Tine Byrckel. København: Rosinante. 2002 (2001), s. 135.
34	”Mareridt er en almindelig form for søvnforstyrrelse som følge af en alvorligt belastende begivenhed. Hvis et menneske har været udsat for en traumatisk oplevelse, som en bilulykke eller en større katastrofe, er drømme om oplevelsen en del af den normale genbearbejdning, sindet benytter sig af for at blive i stand til at forstå, hvad der er sket. Sådanne drømme er ikke egentlige mareridt, men en form for genoplevelse eller ”flashbacks” i sovende tilstand. (...) Den slags mareridt kan ses som en del af sindets forsøg på at integrere alle de følelsesmæssige følgevirkninger (...). Da en sådan optagethed er stærkt angstprovokerende, vil drømmen ikke blot blive husket (hvor man normalt glemmer sine drømme), den vækker oven i købet drømmeren. Mareridt kan blive et problem, hvis de er tilbagevendende og derfor kan fremkalde en fobisk reaktion. De kommer oven i den angst, der opleves i dagtimerne, og man risikerer at foregribe nattens angst i så høj grad, at man er bange for at lægge sig til at sove.” Glenys Parry. <i>Mestring af kriser.</i> København: Hans Reitzels Forlag. 1994, s. 126.
35	”Et traumes ødelæggende virkning er altså lige så meget at finde i omgivelsernes holdning som i barnets egen indre fortælling.” Boris Cyrulnik. <i>De grimme ællinger. Resiliens og traumer.</i> Oversat af Tine Byrckel. København: Rosinante. 2002 (2001), s. 133.

36	”Resiliensen, det at være undsluppet og være blevet stor og smuk trods alt, er overhovedet ikke det samme som at være usårlig eller at have fået succes i samfundet.” Boris Cyrulnik. <i>De grimme ællinger. Resiliens og traumer.</i> Oversat af Tine Byrckel. København: Rosinante. 2002 (2001), s. 15.
37	”At skabe et billede for at lægge afstand til fortiden, at forvandle det smertefulde ved en hændelse og gøre den til et strålende eller morsomt minde er helt sikkert en del af den resilientes arbejde. Den følelsesmæssige afstand opnås ved hjælp af nogle nødvendige, men omkostningsfulde forsvarsmekanismer: 1) benægtelse: ’Tro endelig ikke, at jeg har lidt’; 2) Indkapsling: ’Jeg husker tilbage på hændelsen uden den mindste følelse’; 3) Flugt: ’Jeg holder mig hele tiden i gang for at forhindre angsten i at vende tilbage’; 4) Rationalisering: ’Jo mere jeg arbejder på at forstå, desto bedre behersker jeg de uudholdelige følelser’; 5) og især kreativitet; ’Jeg udtrykker det udsigelige i min kunst’.” Boris Cyrulnik. <i>De grimme ællinger. Resiliens og traumer.</i> Oversat af Tine Byrckel. København: Rosinante. 2002 (2001), s. 23.
38	”Metaforen om, at man strikker resiliensen sammen, fremmaner et billede af, hvordan processen med at genskabe sig selv, foregår. Men man må være klar over én ting: Et traume er ikke reversibelt, det gør metamorfosen besværlig. En tidlig skade eller et alvorligt følelsesmæssigt chok efterlader spor i hjernen og psyken, der forbliver begravet under den fortsatte udvikling. Strikketøjet får et hul eller en særligt formet maske, der ændrer resten af det. Det bliver muligvis smukt og varmt, men det bliver anderledes. Skaden kan repareres, nogle gange oven i købet fordelagtigt, men den er ikke reversibel.” Boris Cyrulnik. <i>De grimme ællinger. Resiliens og traumer.</i> Oversat af Tine Byrckel. København: Rosinante. 2002 (2001), s. 126.
39	”Der skal en heling af det virkelige sår til, men også en metamorfose af den forestilling, man gør sig om det. Men det, som det tager den grimme ælling lang tid at forstå, er, at såret kan springe op igen.” Boris Cyrulnik. <i>De grimme ællinger. Resiliens og traumer.</i> Oversat af Tine Byrckel. København: Rosinante. 2002 (2001), s. 14.

AFSNIT C:

UDVALGTE REFERENCER

En længere bibliografi findes på Dominique Bouchets hjemmeside.

- Angel-Problete, Birgitta.** 1997. ”Psykoanalytisk behandling af traumatiserede børn og familier i eksil.” Pp. 182-203 in *Interkulturel psykologi*, edited by Julio G. Arenas. København: Hans Reitzels Forlag.
- Apfel, Roberta J. and Bennett Simon.** 2000. ”Mitigating discontents with children in war: an ongoing psychoanalytic inquiry.” Pp. 102-130 in *Cultures under siege. Collective violence and trauma*, edited by A. Robben and Marcelo M. Suárez-Orozco. Cambridge: Cambridge University Press.
- Crocq, Louis de, Liliane Daligand, Loïck M. Villerbu, Cyril Tarquinio, C. Duchet, J.M. Coq, N. Chidiac, & M. Vitry.** 2007. *Traumatismes psychiques : Prise en charge psychologique des victimes*. Paris: Masson.
- Cullberg, Johan.** 1994. *Krise og udvikling*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Cyrulnik, Boris.** 1993. *Les nourritures affectives*. Paris: Odile Jacob.
- Cyrulnik, Boris.** 1999. *Un merveilleux malheur*. Paris: Odile Jacob.
- Cyrulnik, Boris.** 2002 (2001). *De grimme ællinger. Resiliens og traumer*. Oversat af Tine Byrckel. København: Rosinante.
- Cyrulnik, Boris.** 2006. *De chair et d’âme*. Paris: Odile Jacob.
- Davidsen-Nielsen, Marianne og Nini Leick.** 2003 *Den nødvendige smerte*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Ewing, Katherine Pratt.** 2000. ”The violence of non-recognition: becoming a ‘conscious’ Muslim woman in Turkey.” Pp. 248-271 in *Cultures under siege. Collective violence and trauma*, edited by Antonius C. Robben and Marcelo M. Suárez-Orozco. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ferreri, M.** 1996. ”Névrose traumatique ou état de stress post-traumatique : repères cliniques et aspects thérapeutiques.” *L’encéphale* VII 8. Pp. 7-14.
- Gampel, Yolanda.** 2000. ”Reflections on the prevalence of the uncanny in social violence.” Pp. 43-47 in *Cultures under siege. Collective violence and trauma*, edited by Antonius C.G.M. Robben and Marcelo M. Suárez-Orozco. Cambridge: Cambridge University Press.

- Gautiez, Dominique.** 1986. "Traumatisme du non-sens et distorsion du langage. Etude ethnopsychiatrique dans les sectes parisiennes." *Nouvelle Revue d'Ethnopsychiatrie. Métamorphoses de l'identité* 1. Initiations et sectes:19-29.
- Greenwald, Ricky.** 2005. *Child trauma handbook. A guide for helping trauma-exposed children and adolescents.* Haworth Press. New York.
- Haar, Michel.** 1993 (1991). "L'obsession de l'autre. L'éthique comme traumatisme." Pp. 525-538 in *Emmanuel Lévinas - Cahier de l'Herne.* Paris: Le livre de poche, biblio essais.
- Hachet, Pascal.** 1999. *Le mensonge indispensable. Du trauma social au mythe. Renouveau en psychanalyse.* Paris: Armand Colin.
- Kagan, Richard.** 2004. *Rebuilding attachments with traumatized children. Healing from Losses, Violence, Abuse, and Neglect.* Haworth Press: New York.
- Kalsched, Donald.** 1996. *The inner world of trauma.* Routledge. London & New York.
- Lecomte, Jacques.** 1999. "La résilience. Résister aux traumatismes." *Sciences Humaines* 99: 12-17.
- Lee, Nick and Steven D. Brown.** 2002. "The disposal of fear: Childhood, trauma, and complexity." Pp. 258-279 in *Complexities. Social studies of knowledge practices,* edited by John Law and Annemarie Mol. Durham & London: Duke University Press.
- LeVine, Robert A.** 2000. "Epilogue." Pp. 272-275 in *Cultures under siege. Collective violence and trauma,* edited by Antonius C.G.M. Robben and Marcelo M. Suárez-Orozco. Cambridge: Cambridge University Press.
- Levita, David de.** 2000. "Child psychotherapy as an instrument in cultural research: treating war-traumatized children in the former Yugoslavia." Pp. 131-154 in *Cultures under siege. Collective violence and trauma,* edited by Antonius C.G.M. Robben and Marcelo M. Suárez-Orozco. Cambridge: Cambridge University Press.
- Luhmann, T.M.** 2000. "The traumatized social self: the Parsi predicament in modern Bombay." Pp. 158-193 in *Cultures under siege. Collective violence and trauma,* edited by Antonius C.G.M. Robben and Marcelo M. Suárez-Orozco. Cambridge: Cambridge University Press.
- Moro, Marie Rose.** 1998. *Psychothérapie transculturelle de l'enfant et de l'adolescent.* Paris: Dunod.
- Nathan, Tobie.** 1986. "Trauma et mémoire." *Nouvelle Revue d'Ethnopsychiatrie. Métamorphoses de l'identité* 1. Initiations et sectes: 7-18.
- Nathan, Tobie.** 1987. "Editorial. - La fonction psychique du trauma." *Nouvelle Revue d'Ethnopsychiatrie. Métamorphoses de l'identité* 2. Initiations et sectes: 7-9.
- Nathan, Tobie.** 1988a. "La migration des âmes." *Nouvelle revue d'ethnopsychiatrie* 11: 25-42.
- Nathan, Tobie.** 1988b. *Le sperme du diable. Éléments d'ethnopsychothérapie.* Paris: Presses Universitaires de France.
- Nathan, Tobie.** 1993a. *Fier de n'avoir ni pays ni amis, quelle sottise c'était... Principes d'ethnopsychanalyse 3ième édition.* Paris: La Pensée sauvage.
- Nathan, Tobie.** 1993b. "Le métissage culturel: un mythe à la peau dure." *Hommes & migrations:* 12-15.
- Nathan, Tobie.** 1996(1986). *La folie des autres. Traité d'ethnopsychiatrie clinique.* Paris: Dunod.
- Nathan, Tobie.** 2001. *Nous ne sommes pas seuls au monde.* Paris: Les empêcheurs de penser en rond.
- Nathan, Tobie.** 2002. "Psychothérapies - problèmes de définition et autres problèmes." Pp. 165-186 in *L'individu dans la société d'aujourd'hui,* edited by Yves Michaud. Paris: Odile Jacob poches.
- Nathan, Tobie.** 2004. *Du commerce avec les diables.* Paris: Les empêcheurs de penser en rond.
- Nathan, Tobie.** 2007. *À qui j'appartiens ? Écrits sur la psychothérapie, sur la guerre et sur la paix.* Paris: Les empêcheurs de penser en rond.
- Nathan, Tobie, Alain Blanchet, Serban Ionescu, and Nathalie Zajde.** 1998. *Psychotérapies.* Paris: Odile Jacob.
- Nathan, Tobie, and interrogé par Claude Mesmin (Eds.).** 1997. *Entretien : La psychologie clinique et les groupes culturels.* Grenoble: Éditions la Pensée Sauvage.
- Parry, Glenys.** 1994. *Mestring af kriser.* København: Hans Reitzels Forlag.
- Pétré-Grenouilleau, Olivier.** 2005. "Les identités traumatiques. traites, esclavage, colonisation." *Le Débat* septembre-octobre 2005: 93-107.
- Rechtman, Richard.** 2005. "Du traumatisme à la victime. Une construction psychiatrique de l'intolérable." Pp. 165-196 in *Les constructions de l'intolérable. Études d'anthropologie et d'histoire sur les frontières de l'espace moral,* edited by Didier Fassin and Patrice Bourdelais. Paris: La Découverte.
- Robben, Antonius C.G.M.** 2000. "The assault on basic trust: disappearance, protest, and reburial in Argentina." Pp. 70-101 in *Cultures under siege. Collective violence and trauma,* edited by Antonius C.G.M. Robben and Marcelo M. Suárez-Orozco. Cambridge: Cambridge University Press.
- Robben, Antonius C.G.M. and Marcelo M. Suárez-Orozco (Eds.).** 2000a. *Cultures under siege. Collective violence and trauma.* Cambridge: Cambridge University Press.
- Robben, Antonius C.G.M. and Marcelo M. Suárez-Orozco (Eds.).** 2000b. "The management of collective trauma." Pp. 43-47 in *Cultures under siege. Collective violence and trauma,* edited by Antonius C.G.M. Robben and Marcelo M. Suárez-Orozco. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rothschild, Babette.** 2000. *The body remembers. The psychophysiology of trauma and trauma treatment.* New York & London: Norton.
- Suárez-Orozco, Carola.** 2000. "Identities under siege: immigration stress and social mirroring among the children of immigrants." Pp. 194-226 in *Cultures under siege. Collective violence and trauma,* edited by Antonius C.G.M. Robben and Marcelo M. Suárez-Orozco. Cambridge: Cambridge University Press.
- Suárez-Orozco, Marcelo M., and Antonius C.G.M. Robben.** 2000a. "Cultural responses to collective trauma." Pp. 155-157 in *Cultures under siege. Collective violence and trauma,* edited by Antonius C.G.M. Robben and Marcelo M. Suárez-Orozco. Cambridge: Cambridge University Press.
- Suárez-Orozco, Marcelo M., and Antonius C.G.M. Robben.** 2000b. "Interdisciplinary perspectives on violence and trauma." Pp. 1-41 in *Cultures under siege. Collective violence and trauma,* edited by Antonius C. Robben and Marcelo M. Suárez-Orozco. Cambridge: Cambridge University Press.
- Volkan, Vamik D., and Norman Itzkowitz.** 2000. "Modern Greek and Turkish identities and the psychodynamics of Greek-Turkish relations." Pp. 227-247 in *Cultures under siege. Collective violence and trauma,* edited by Antonius C.G.M. Robben and Marcelo M. Suárez-Orozco. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wilson, John P. & Beverley Raphael.** 1993. *International handbook of Traumatic Stress Syndromes.* Plenum Press. New York.
- Young, Allan.** 2001. "Nos névroses traumatiques ont-elles un avenir ?" Pp. 101-126 in *La maladie mentale en mutation,* edited by Alain Ehrenberg and Anne M. Lovell. Paris: Éditions Odile Jacob.
- Zajde, Nathalie.** 1998. "Le traumatisme." Pp. 225-279 & noter: 295-300 in *Psychotérapies,* edited by Tobie Nathan, Alain Blanchet, Serban